

Обуна индекси – 1323

МУНДАРИЖА

З.М.Исломов. “Икки жаҳон қуёши” нинг ёшлар тарбиясидаги ўрни	3
Г.Н.Наврўзова. Тириклик – тинчлик ва хотиржамликдир	6
Н.Мухамедов. Ҳазрати Имом Қафқол Шошийнинг давлатлар ўртасида тинчлик муносабатларини таъминлашдаги ўрни	11
Р.Б.Матибаева, Л.К.Рысбекова. Ислам: ценности добра и мира в контексте исторических и современных реалий	17
С.Н.Джураева. Китоб туманидаги тасаввуф вакиллари номлари билан боғлиқ зиёратгоҳлар.....	22
З.Дж.Арипова. Миср мамлуқлари даврида бағрикенглик	27
Д.О.Раҳимжонов. Мовароуннаҳр уламоларининг ҳадис илми ривожига қўшган ҳиссаси.....	32
Ш.Бобожонов. Бухоро воҳасида “Етти пир” этимологиясининг шаклланиши	37
М.Алимова. Имом Доримийнинг ислом илмлари ривожига тутган ўрни	41
З.Нажмиддинов. Хоразмлик фақиҳ Мухтор аз-Зоҳидий ва унинг ҳанафий фикҳи ривожига тутган ўрни.....	48
A.Turgunova. Islom dinida keksalikning maqomi: tajriba va tarbiya metodlaridan foydalanish.....	53
Н.М.Мулласодиқова, З.Н.Шокирова. “Фотиҳа” сураси оятларининг балоғати	57
Sh.Avazova. Islom huquqida fiqhiy qoidalarning ishlab chiqilishi va ularning ahamiyati	61
С.У.Примов. Имом Абу Ҳанифанинг қадарийларга раддиялари	66
Н.К.Ибрагимова. Илк ислом даври халқаро муносабатларида тинчлик ғоялари	71

Муассислар:
Дин ишлари бўйича қўмита,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси

Бош муҳаррир:
Уйғун ҒАФУРОВ

Нашр учун масъул:
Иродахон ҒАФУРОВА

Таҳрир ҳайъати:
Нурислон ТУХЛИЕВ
Зоҳиджон ИСЛОМОВ
Аҳаджон ҲАСАНОВ
Матлюба КАХХАРОВА
Илҳомжон БЕКМИРЗАЕВ
Иродахон ҒАФУРОВА

Жамоатчилик кенгаши:
Содиқ ТОШБОЕВ
Неъматулло МУХАМЕДОВ

Муҳаррир:
Дурбек РАҲИМЖОНОВ

Рус ва инглиз тили муҳаррири:
Разия МАТИБАЕВА

Бадий муҳаррир:
Лутфулло АБДУЛЛАЕВ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги
Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлигида
2018 йил 17 сентябрда рўйхатга олинган.
Гувоҳнома рақами – 0968.
Йилда ўн иккита сонгача нашр этилади.
Нашр кўрсаткичи – 1323.
ISSN 2181-9572

Таҳририят манзили:
Тошкент ш., А.Қодирий кўчаси, 11-уй.
Тел./факс: (+99871) 244-00-91
E-mail: islomtafakkuri@iia.uz

Ўзбекистон Республикаси Дин ишлари бўйича
қўмитасининг 02.10.2024 йилдаги
03-07/5945-сонли ҳулосаси асосида тайёрланди.

Қўлёзмалар қайтарилмайди.
Мақолалар кўчириб босилса ёки иқтибос
олинса, «Ислам тафаккури» журналидан
олингани кўрсатилиши шарт.
Журнал саҳифаларида Аллоҳ таоло исмлари,
Қуръони карим оятлари ва ҳадислар берилётгани сабабли
уни ножоиз жойларга ташламанг.

Журналдаги мақолаларда берилган маълумотларнинг
тўғри ва оригиналлиги учун муаллифларнинг шахсан
ўзлари масъулдирлар.

Босишга 16.04.2023 йилда рухсат берилди.
Қоғоз бичими 60x84 1/8. Офсет усулида
босилди. Шартли 32,6 б.т. Буюртма:
Адади 100 дونا.

Ўзбекистон халқаро ислом академияси нашриёт-матбаа
бирлашмаси босмаҳонасида чоп этилди.
Тошкент ш., А.Қодирий кўчаси, 11-уй.

О.Мухаммадиев. Исломда тинчлик ва бағрикенглик масалалари	75	F.Z.Kholmuminov. Куддус – исломнинг тинчлик рамзи	145
I.M.Gafurova. History of orthodoxy and attitude to it in Turkestan	79	Ф.Худойназаров. «Шамоил ал-Мухаммадия» асарига ёзилган шарҳлар ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари.....	149
S.S.G‘aybullayev. O‘zaro ixtilofli hadislarni tushunish qoidalari	83	У.Жўраев. Исломда тинчлик тушунчаси: назарий асослари ва аҳамияти	154
N.Shoaliyeva. Islom rahmat dinidir	88	G.A.Qamariddinova. Bahouddin Naqshband asoslagan rashhalarda ezgulik masalalari	157
О.Эрназаров. Маданиятлараро мулоқотни шакллантиришда ислом маърифатининг ўрни: Япония мисолида	92	J.A.Turdimirzayev. Sohirqiron Amir Temur va Shohruh Mirzoning ilm-fan taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi	160
А.Пардаев. Калом илмининг тарихий асослари	98	М.М.Кадырова. Ислам – религия добра и мира	165
Ш.Р.Тоҳтиев. Особенности шиитских общин Узбекистана (Из истории самаркандских и бухарских «ирони»).....	102	Ж.Н.Халилов. Ёғочга битилган санъат	170
S.Djumanov. Yangi O‘zbekistonda allomalar ilmiy merosini o‘rganish bo‘yicha amalga oshirilgan tadbirlar	106	Ў.Р.Равшанов. Бухоро хусайниялари тарихидан.....	175
Д.К.Сагдуллаева. “Ислом” лексемаси семантик майдонининг маъно хусусиятлари.....	111	R.Hamroqulova. Qur’oni karimdagi ibratli qissalar.....	179
Е.Х.Зойиров. Ya’qub Charxiy ta’limotida piri-murshid tushunchasining falsafiy tahlili	115	М.А.Жаҳонгирова. Конфессиялараро мулоқот ва диний бағрикенглик тамойиллари	182
М.М.Агзамова. Ислом динининг асосий манбаларида тинчлик масаласининг ёритилиши	119		
А.Акmalxonov. Islom – ezgulik va tinchlik dini	123		
Ш.Р.Жўраев. Исломнинг эзгулик моҳияти: куръон ва суннатда тинчлик масаласи.....	126		
С.Х.Умматалиев. Аҳмад Балозурий ҳаёти ва илмий фаолиятининг ўзига хос жиҳатлари.....	130		
Л.Азимова. Ўзбек мумтоз адабиётида инсонпарварлик ғояларининг бадий талқини.....	135		
А.М.Abdupattayev. Muhammad Shahrisoniyning diniy bag‘rikenglik prinsipi	140		

ISSN 2181-9572

ДЖУРАЕВА Санабар Нурматовна,
Ўзбекистон Миллий университети
тарих фанлари доктори
E-mail: sanabar.djuraeva@bk.ru

**КИТОБ ТУМАНИДАГИ
ТАСАВВУФ ВАКИЛЛАРИ
НОМЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ
ЗИЁРАТГОҲЛАР**

**СВЯТЫНИ КИТАБСКОГО
РАЙОНА, СВЯЗАННЫЕ С
ИМЕНАМИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ
СУФИЗМА**

**SHRINES ASSOCIATED WITH THE
NAMES OF REPRESENTATIVES OF
SUFISM IN KITAB DISTRICT**

Аннотация. Мазкур мақолада Марказий Осиёга ислом дини кириб келгач, қадимги диний тасаввурлар, маҳаллий аҳоли орасидаги турли диний қарашлар билан боғлиқ культлар (санам, уй хўжалиги воситалари) янги дин шакли билан қоришиб аҳоли ҳаётида регулятор (бошқарувчи) вазифасини бажарганлиги, суфийлик авлиёлар культининг шаклланишига омил бўлганлиги, яъни ўзининг тақвоси, билими билан машхур бўлган тасаввуф вакиллари (муришид, шайх, пир, эшонлар) ҳаёти давомида ёки вафотидан кейин ҳам авлиё сифатида ҳурматга сазовор бўлиб, уларнинг қабрлари ибодат, зиёрат объектига айланганлиги тасаввуфчи олимлар: Хўжа Нёматуллоҳ Валий ва Ҳазрати Башир зиёратгоҳлари мисолида илмий фактлар билан асослаб берилган.

Калим сўзлар: тасаввуф, культ, суфий, аллома, авлиё, шайх, пир, муришид, эшон, зиёратгоҳ.

Аннотация. В данной статье на основе научных фактов продемонстрировано, как после проникновения ислама в Центральную Азию древние религиозные представления и культы местного населения (связанные с сакральными предметами, домашними обрядами и т.д.) переплелись с новой религией. В результате этого синтеза возникли

особые формы религиозной практики, которые стали регуляторами жизни населения. В статье показано, что суфизм сыграл ключевую роль в формировании культа святых в регионе. Представители суфизма, известные своей праведностью и мудростью (муришиды, шейхи, пиры, ишаны), почитались как святые, при жизни и после смерти. Их могилы стали объектами поклонения и паломничества. В качестве примера авторы приводят святыни известных ученых-суфиев Ходжи Немадуллы Вали и Хазрата Башира, которые демонстрируют влияние суфизма на формирование культа святых в Центральной Азии.

Ключевые слова: суфий, культ, ученый, святой, шейх, пир, муришид, ишан, святыня.

Annotation. This article uses scientific evidence to demonstrate how, following the arrival of Islam in Central Asia, ancient religious beliefs and cults of the local population (associated with sacred objects, household rituals, etc.) intertwined with the new religion. This synthesis resulted in unique forms of religious practice that regulated the lives of the people. The article highlights the role of Sufism in shaping the cult of saints in the region. Sufi figures known for their piety and wisdom (murshids, sheikhs, pirs, and ishans) were venerated as saints both during their lifetime and after death, their tombs becoming sites of worship and pilgrimage. The authors cite the shrines of renowned Sufi scholars Khoja Nematullah Wali and Hazrat Bashir as examples of how Sufism influenced the development of saint veneration in Central Asia.

Keywords: Sufi, cult, scientist, saint, Sheikh, pir, murshid, eshan, shrine.

КИРИШ

Қадимда Марказий Осиё ҳудудига ислом дини кириб келгунига қадар маҳаллий аҳоли орасида турли диний қарашлар билан боғлиқ культлар (санам, уй хўжалиги воситалари) мавжуд бўлган. Ўлкада ислом дини қарор топганидан сўнг қадимий диний тасаввурлар ва уларнинг маҳаллий аҳоли анъанавий турмуш тарзидаги кўринишлари жиддий ўзгаришларга учраган. Улар янги дин шакллари билан қоришган ҳолда аҳоли ҳаётида регуляторлик (бошқарувчилик) вазифасини бажариб келган.

Француз олими Д.Сурдель исломдаги мукаддас культлар, зиёратгоҳлар ва уларга ташриф масаласида фикр билдириб, диний ритуаллар, авлиёлар қабрини зиёрат қилиш маҳаллий шомонлик анъаналари билан интеграциялашганини, бу янгилик халқлар

орасида тарқалиб кетгандан сўнг каноник амалиёт сифатида қабул қилинганини таъкидлайди [1:70].

Этнолог олим С.Н.Абашин ҳам ўз тадқиқотларида буни тасдиқлаб, Марказий Осиёда суфийлик авлиёлар культининг шаклланишига ҳисса қўшган омил эканлигини келтиради. Яъни, ўзининг тақвоси, чуқур билими билан машҳур бўлган тасаввуф вакиллари (муршид, шайх, пир, эшонлар) ҳаёти давомида ёки вафотидан кейин ҳам авлиё сифатида ҳурматга сазовор бўлиб, уларнинг қабрлари ибодат, зиёрат объектига айланган [2:128-131].

Бундан кўринадики, суфийлик тариқатлари гуллаб-яшнаган даврда азиз авлиёларнинг кадамжолари, мазорларини зиёрат қилиш кучайган. Шу билан бирга исломдан олдинги қадимий эътиқодлардан қолган муқаддас ерларни эъзозлаш ҳам урфга кирган.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ҳозирги кунда Қашқадарё вилояти ҳудудидаги асосий шаҳарларни Қарши, Шаҳрисабз, Китоб, Косон, Яккабоғ ташкил этиб, ҳар бир ҳудуднинг ўз топонимикаси, тарихи, географияси, афсона ва диний қарашлари билан боғлиқ тарихий ва маданий манзилгоҳлари бўлган. Улар ўзида аллома ва авлиёларнинг шахси, насаби, улар яшаган давр билан боғлиқ тарих, ислом оламида ёки умуман илм-фан йўлида уламолар қолдирган меросни жамлаб, халқимиз миллий ва маънавий қадриятларининг муҳим элементи сифатида асраб келинмоқда.

VII асрда ислом дини таъсирида вужудга келган тасаввуф таълимоти фаол ижтимоий ҳаётдан воз кечиш орқали Худо билан ўзини бирлаштириш ва ҳақиқатни англашга йўналтирилган. Суфийликка эришиш шариат, тариқат, маърифат ва ҳақиқат босқичларини амалга оширишни назарда тутди. Ўзини суфийлик йўлига бағишлаб, юқори даражага эришганлар пир (валий), дарвеш мақомига кўтарилган, улар ҳаётлигидаёқ азиз шахсга айланган [3:54-56]. Шу ўринда Қашқадарё вилоятида ҳам тариқат вакиллари, пир-муршидлар номи билан боғлиқ зиёратгоҳлар мавжудлигини таъкидлаш лозим.

Қашқадарё вилоятида Китоб тумани марказидан 23 километр узоқликдаги Муғул

кишлоғининг шимолий қисмида Неъматуллоҳ Валий зиёратгоҳи жойлашган. Халқ орасида у киши Хўжа Неъматуллоҳ (1330-1431) ҳам деб аталиб, суфий, шоир, неъматуллоҳий тариқати асосчиси ҳисобланади. Шох Сайид Нуриддин Неъматилло ибн Мир Сайид Абдулло ибний Абдурахмон (1330-1431) ислом дини соҳасида забардаст олимлардан [4:357].

Неъматуллоҳ Валий сунний-шофий бўлиб, ўз шажарасини шиаларнинг 5-имоми Муҳаммад Боқир орқали (21 бўғимда) Муҳаммад (с.а.в) га етказган. Ироқда, сўнгра Маккада Шайх Абдуллоҳ Ёфий (1298-1367) қўлида таҳсил олган. Ироқ, Миср, Табриз, Ардабил, Мовароуннаҳрда бўлган, туркий қабилалар орасида исломни фаол тарғиб қилиб, ёйган. Ўзининг зоҳидона турмуш тарзи билан халқ орасида шуҳрат қозонган. Тасаввуфдаги “Неъматуллоҳия” йўналишининг асосчиси дир. Бу таълимот ислом оламида Нақшбандия таълимоти каби машҳур бўлиб, пир ва муршидликка асосланган [5:251-266]. Ҳозир ушбу таълимотга қисман Марказий Осиё, Ҳиндистон, Покистон халқлари амал қилади.

У киши Шом вилоятининг Ҳалаб шаҳрида туғилган. Ироқда ўқиган, сўнгра 24 ёшларида Хаж зиёратига бориб, Макка шаҳрида Шайх Абдуллоҳ Ёфий (1298-1367) га мурид бўлган [6:178-179]. Амир Темур Кўрагонийнинг пири Мир Сайид Бараканинг укаси дир. Сайид Неъматилло араб ва форс тилларида ҳар хил маънолар ёритилган 544 та ёзишмалар битган, улардан 110 таси бизгача етиб келган. Бундан ташқари у 1541 та ғазални ўзида жамлаган катта Девон тузган. Мазкур илмий мерос Ироқ ва Кермонда (Эрон) Амир Сайид Нуриддин Неъматилло номи билан 4 марта нашр этилган [7:19]. Неъматуллоҳ Валий таълимотида араб тасаввуфи (Аҳмад Шозилий ва Абу Мадён), Ибн Арабийнинг ваҳдати вужуд таълимоти, Нажмиддин Кубро ғоялари ва Хожагон тариқати қарашлари уйғунлашиб кетган. Суфийлик тажрибасида у Жунайд ва Абу Язид Бистомий йўлидан борган. Хунараманд ва деҳқонларни мадҳ этган [4:358].

Манбаларда келтирилишича Неъматуллоҳ Валий Ироқ, Маккаи мукаррамада илм ўрганган. Иршод бериш даражасига етгач 35-45 ёшларида Самарқандга келади. Бу даврда Амир Темур энди Самарқанд тахтига ўтирган

эди. Амир Темур Неъматуллох Валий билан учрашиб, унга кўп ҳурмат-иззат кўрсатган [5:254-256]. “Зафарнома”да келтирилишича, Амир Темур Амир Ҳусайн устига кўшин тортиб, Термиз шаҳри яқинида тўхтаб турганда Мир Сайид Барака ва укалари Сайид Неъматуллох подшоҳлик рутбасини белгиловчи аълам ва ноғорани Соҳибқиронга топширадилар. Шундан сўнг у Амир Темур ёнида бўлиб, барча ишлари ва машваратларида иштирок этган [6:179]. Ҳиротдан кетгач Язид, Шерозда истиқомат қилиб, сўнг Кермон шаҳрида яшаб қолган.

Неъматуллоҳийлар шиаликдаги суфийлик тариқати тарафдорларидир. Шохрух Мирзо (хукмронлик даври 1405-1447) Неъматуллоҳийлар ва уларнинг пири Неъматуллох Валийни ўз паноҳига олган. У Самарқанд, Ҳирот, Язид ва кўпроқ Кермонда яшаб қолган, у ерда хонақоҳ ва масжид қурдирган. Амир Темурнинг ака-укага ажратган мулкни 25 йил бошқариб, муқим яшаб қолади. 1431 йилда Кермоннинг Моҳон қишлоғида вафот этади ва шу ерда дафн этилади [4:358]. Кейинчалик алломанинг қабри устига юксак мақбара қурилади ва ҳозирга қадар катта зиёратгоҳ ҳисобланади.

XVI асрда Эронда шиалик ҳукмрон мафкурага айлангач, Неъматуллоҳийлар тариқати кенг тарқалиб, асосан шаҳарнинг савдо-хунарманд доираларини ўзига жалб этган. Неъматуллоҳийлар сиёсий фаолияти давлатнинг ички ҳаётига таъсир кўрсатиши билан бошқа тариқатлардан ажралиб турган. Тариқат вакиллари Ҳиндистонда ҳам мавжуд бўлган. Неъматуллоҳийлар XIX аср ўрталарида кўплаб гуруҳларга бўлиниб кетган. Унинг тарафдорлари ҳозир Эронда ҳам бор.

Саид Неъматуллох Китоб тумани Муғул қишлоғида 6 йил яшаган. Неъматуллох Китоб шаҳрига бориб, шаҳар ҳокими Имомиддин Ҳамза ал-Ҳусайн Ҳарвонийнинг қизига уйланадилар. У кишининг қаромати билан Ҳазрати Султон Сайид Аҳмад Башир Ҳазратлари дунёга келади [6:179].

Темурийлар авлоди вакиллари томонидан ислом йўлида хизмат қилган олим, уламо, авлиёларга ҳурмат маъносида сағана ва қурилиш ишлари олиб борилган. Неъматуллох Валий Муғул қишлоғида яшагани, тасаввуф тариқатидаги мавқеи, маҳаллий аҳоли билан

пир ва мурид алоқалари туфайли у кишига шу қишлоқда рамзий қабр қилинган. Жумладан, Шохрух Мирзо Китоб тумани Муғул қишлоғида Неъматуллох Валий (1330-1431) номи билан боғлиқ олти бурчакли мақбара қурдирган [8].

Қабр устига қўйилган тош ҳозирги кунгача сақланиб қолган. Маҳаллий аҳоли ташаббуси билан 2013 йил мақбара таъмирланиб, зиёратчилар учун барча шароитлар яратилди.

Ҳазрати Башир зиёратгоҳи Китоб шаҳридан 30,5 километр шимолий-шарқда Хабаб ва Кўл тоғлари оралиғидан оқиб ўтувчи Қашқадарё соҳилидаги Ҳазрати Башир қишлоғида жойлашган [9].

Нақшбандия таълимотида ёрқин из қолдирган забардаст авлиёлардан бири Ҳазрати Султон Саид Аҳмад Башир Ҳазрати Баҳовуддин Балогардон бўлиб, у киши ислом оламида «Мири Ҳақиқат» мақомига эга бўлган. Ҳазрати Башир (1368-1464) Амир Темур Кўрагонийнинг пири Сайид Бараканинг укалари Сайид Неъматуллохнинг қароматлари, дуолари туфайли оламга келган. Ҳазрати Баширнинг оталари Шайх Хожа Ҳасан ота 1278 йилларда дунёга келганлар. Бошланғич таълимни ва суфийлик илм сирларини оталари Шайх Ҳусайн ибни Мансур Албайзовидан ўрганиб, суфийлик тариқати асосчиларидан бири бўлиб етишганлар. У киши Амир Темурнинг пирлари бўлган Саид Мир Барака, Саид Мир Неъматуллох ва Амир Темурлар билан бир даврда яшаганлар [10:12]. Оталари Хўжа Ҳасан 90 ёшда, оналари Биби Малокат 80 ёшда бўлганларига қарамай, фарзандлари бўлмаган. Бола туғилгач, унга Саид Аҳмад, деб ном қўйишган. Оналари Биби Малокатдан сут келмагач, ёш Саид Аҳмад сутсиз вояга етган. Шунинг учун номларига Башир (Бешир сутсиз дегани) тахаллуси қўшиб айтилган. Саид Аҳмаддан кейин оналари яна Саид Али ва Хожа Аҳмад исмли икки фарзанд кўради [11:178-179].

Ҳазрати Башир ёшлигидан (18 ёшдан) Қуръони Карим ва бошқа китобларни ўқий бошлайди. Ҳазрати Шайх Бузрукворнинг тариқатларида суфийликда учрамайдиган рақсу ва само усули бўлган. Рақсу само Имоми Шофий мазҳабида учрайди. У киши зикр қилиб рақсу самога усталик билан тушгалар [12:30].

Ҳазрати Башир салоҳият эгаси бўлиб, у кишининг таърифларини эшитганлар мусулмон оламининг турли бурчакларидан

шогирд тушиш учун келганлар. Булар орасида Усмон Туркистоний, Шахрисабзлик Шайх Шамсиддин, Шайхи Поянда, Саид Али, Дарвеш Муҳаммад Кодубоз, Сайид Муҳаммад Шахбозий Ҳақиқат, Мавлоно Лутфуллох, Мавлоно Исмоил, Мавлоно Аминуддин, аёллардан: Биби Робия, Биби Соҳиба, Ҳазрати Бузрукнинг завжаи ҳалоллари Биби Фотима, Биби Бахт Султон, Биби Дурсултон, Биби Туркона, Биби Хованд Султонлардек улуғлар бўлган. Буларнинг аксарияти Ҳазрати Башир қишлоғида дафн этилган. Ҳазрати Башир Ҳазрати Баҳовуддин Балогардондан кейин ислом оламида Нақшбандия таълимотида ёрқин из қолдирган забардаст авлиёлардан бири бўлган, «Мири Ҳақиқат» мақомига эга бўлган. Ҳазрати Башир 1464 йилда оламдан ўтадилар. У киши Башир қишлоғидаги Ниёзтепада дафи этилади [12:31].

Ҳазрати Башир қишлоғида XV аср ёдгорлиги бўлган Ҳазрати Башир сағанаси қўйилган бўлиб, у катта масжид ва мақбарани ўз ичига олади. Бу сағана Ўзбекистоннинг ноёб меъморчилик ва амалий санъат асари ҳисобланиб, мақбара ёдгорлиги XVI асрнинг охири XVII аср бошларида бунёд этилган, унинг шакли Темурийлар даврида ясалган тош обидаларни эслатади. Бу йирик бирикма (204×84 см.) икки поғонали тағламага ўрнатилган бўлиб, усти ясси, ҳашамли ва серқирра. Обиданинг узун қирралари бўйлаб учта квадратли безак ўрнатилган [13:6-9].

У ён томондаи чуқур ўйилиб, жуда нозик, ўйма нақшлардан олинган турли хил геометрик нақшлар билан безатилган, уларнинг элементлари бир бирига аниқ туташтирилган ҳолда обида жойидаги тағлик тахтага ёпиштирилган. Гуруҳлар асосан олти нурли тўрсимон негизда ясалган бўлиб, безак сиртига чирой бериб турибди. Сағананинг бош ва оёқ томонлари ҳам нақшинкор безатилган. Олти қатор шарафа алоҳида-алоҳида қоқилган маълум шаклли ёғоч косачалардан ясалган, уларнинг юқоридаги уч қаторида кунгра, пастдагисида эса себарга шакл берилган. Косачалар қаватма-қават терилганлиги учун шарафа олд томонга бир оз чиқиб туради. Охирги тахтаси ингичка занжирлар билан хошияланган [14:54].

Хонақоҳ марказий тўрт томонлама ҳудуддан иборат бўлиб, унда тўртта устун уч томондан айвон билан ўралган. XVIII аср масжиди

тўртбурчак (9,78×977 м), синчли, деворлари лойшувок қилинган. Унинг ҳар томонидаги (8,2 м, тўртбурчак) хонақоҳнинг ясси токи териб ёпилган [15:92]. Обиданинг шакл жиҳатдан ажиб нозиклиги, кучли композицияси кишида кучли таъсурот қолдиради. Совет даврида динга бўлган тазйик туфайли 1940 йилларда бино бузиб ташланган. Ҳозирда Башир ота қабристони жойлашган тепаликнинг пастки қисмида чашма ёнида янги масжид қурилган. Шу ердаги Жунайдулло Исломшайх ўғли Ҳозик томонидан 1842-1843 йил қурилган чиллаҳона (ғор) ҳам мавжуд [12:29]. Ҳазрати Баширнинг ён томонида икки фарзанди ва бир хизматкорининг қабри бор. Қабрнинг дала қисмида 1450 йилга тегишли мўғул подшоси Саййид Жамолиддин қабртоши топилган [16:81-92].

Бу зиёратгоҳнинг яна бир муҳим жиҳати шундаки, Ҳазрати Башир аслида Мирзо Улуғбек замонида яшаган. У расадхонанинг қуйи қисми «Пойн расад»ни қуриб, 7-8 йил Шайх Ҳазрати Сулгон Саид Аҳмад ҳимоясида иш олиб борган [12:28-29]. Улуғбек вафотидан кейин шогирди Али Кушчи расадхонадаги китоблар ва секстантини Башир қишлоғидаги Ниёзтепада жойлаштирган. Ҳатто маҳаллий аҳоли мазкур китоблар сақланган сандиқ тоғдаги тошга айланганини ва унинг кўриниши тоғ тошида акс этганини ҳам таъкидлайди. Воҳада маҳаллий аҳоли орасида мақбара ёнида Ҳазрати Башир ҳассасидан кўқарган арча ва у киши яратган пистазор ҳам бор [9].

Ҳазрати Башир ота эккан писталар ҳозиргача (жуда катта дарахтлар бўлиб) ҳосил қилади. Писта дарахтларининг сони 200 дан ортиқ. Ҳозирда Ҳазрати Башир қабри жойлашган тепалик остидан шифобахш сув чиқиб туради. Бир тегирмон сув (тошнинг остидан чиқиб) Ҳазрати Башир қишлоғини сув билан таъминлайди. Зиёратчилар шу сувдан ичадилар, уйларига олиб кетишади. Ҳазрати Башир ота қабри қўйилган тепалик тагида 30-40 киши сиғадиган ғор бор. Бу ғор одам яшаши учун жуда қулай ва мустаҳкам қилиб қовланган [10:25-26].

“Ғори Санги” “Ғори Ҳоки”дан чамаси 800 метрлар юқорида экан. Ҳар иккала ғорда ҳам Ҳазрати Султон Саид Аҳмад Башир ота 18-20 ёшгача яшаган экан. Ғори Сангидан 20 метрлар чамаси баландликда шаршара бўлиб, булоқдан сув оқиб турган. У ердаги маизара, ёввойи арча,

заранг, шилви, иркак дарахтлари кишини хайратга солади. Олдинлари ушбу сув «Нур кўх» баланд тоғидан ховузга оқиб, атрофдаги боғларга тарқалган. 20 метр юқоридан кўпикланиб, шиддат билан оқиб тушаётган сувни маҳаллий аҳоли «Хўжа неъмат» деб аташар экан. Сувнинг бир кўзи шу ердан чиқса, бир кўзи Муғул қишлоғидан 4 километр чамаси шимоли-шарқдаги Хўжа Неъматуллох зиёратгоҳидан чиқар экан. Маҳаллий аҳоли бу сувни Хўжа Неъматуллох қароматлари билан чиқган, деб айтишади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, Ўзбекистон Республикада туризмни ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди. Тарихий ва маданий ёдгорликлар, тасаввуф вакиллари номи билан боғлиқ зиёратгоҳларга хорижий ва маҳаллий зиёратчиларнинг келиб кетиш оқими кучайди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 8 мартдаги “Қашқадарё вилоятининг туризм салоҳиятидан самарали фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 198-сонли Қарорининг бажарилишини таъминлаш мақсадида қарорда кўзда тутилган Варганза, Ҳазрати Башир, Фелон, Сувтушар қишлоқларида ташкил этилаётган янги туризм йўналишлари, Китоб кенглик станцияси, “Сийпантош” ёдгорлиги ва унинг атрофидаги туристик масканлар ҳақида кўрсатувлар суратта олинди [17].

Умуман, Қашқадарё воҳасида тарихий минг йилликлар давомида юз берган сиёсий-ижтимоий, маданий ўзгаришлар ҳудудда илм-фан ва маданиятнинг юксалишига сабаб бўлган. Воҳа ҳудудида жойлашган олим, авлиё, пир, сайд, хўжа, тарихий шахслар номи билан боғлиқ зиёратгоҳлар аҳоли турмуш тарзининг бир бўлагига айланган. Бу ерга ташриф буюрган зиёратчилар нафақат табаррук зотларга бўлган ҳурматни, балки ислом маданиятига ҳисса қўшган олиму фузалоларнинг фан йўлидаги хизматлари, уларнинг ҳаёти тўғрисидаги маълумотларга ҳам эга бўладилар.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Доминик Сурдель. Ислам. Перевод с французского. – Москва, 2004.
2. Абашин С.Н. Ислам и культ святых в Средней Азии // Этнографическое обозрение. 2001. № 2. – С. 128-131.
3. Далиев М. Критика культа святых в исламе и значение борьбы с ним в современных условиях Узбекистана: дисс. ... канд. фил. наук. – Ташкент: Институт философии и права, 1966.
4. Ислам энциклопедияси. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашрети, 2017.
5. Каттаев К. Тасаввуф алломалари. – Тошкент: Ф. Гулом номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 2017.
6. Чориев А. Ҳазрати Султон тарихи ва Ҳазрати Башир моноқиб. – Тошкент: Шарқ, 1996.
7. Бердиев А. Китоб (Туристический достопримечательности Китаба) Қашқадарь. – Китоб, 2019.
8. Дала тадқиқотлари. Қашқадарё вилояти Китоб тумани Муғул қишлоғи. 2024 йил 8 июнь.
9. Дала тадқиқотлари. Қашқадарё вилояти Китоб тумани. 2024 йил 9 июнь.
10. Чориев А. Ҳазрати Башир тарихи. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2022.
11. Чориев А. Ҳазрати Султон тарихи ва Ҳазрати Башир моноқиб. – Тошкент: Шарқ, 1996.
12. Пармонов О., Бердиев А. Китоб тумани ҳақида лавҳалар. – Тошкент: Фан, 1996.
13. Маданий мерос агентлиги архиви. КД-7086 фонд, Л-рўйхат, 11-иш, 6-9 Ҳараклар.
14. Маньковская Л.Ю. Қашқадарё воҳасининг архитектура ёдгорликлари Йўл кўрсаткич. – Тошкент: Ўзбекистон, 1979.
15. Назилов Д.А. Архитектура горных районов Узбекистана. – Ташкент: Фан, 1984.
16. Маданий мерос агентлиги архиви. КД-9712 фонд, 3-рўйхат, 34-иш, 81-92 Ҳараклар.
17. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳамда Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган қарор ва фармонлар ижроси юзасидан Қашқадарё вилоятининг туризм соҳасида эришилган натижалари тўғрисидаги маълумот // Қашқадарё вилояти маданий мерос бошқармаси маълумоти. – Қарши шаҳри, 2021 йил 19 март.